

SAMARQAND VA BUXORO – “SHARQ DURDONALARI”

Mamuraliyeva Gulsanam Ilhomjon qizi
Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Madrahimov Zoxid Sharofovich

Annotatsiya:

Maqolada, yurtimizning qadimiy va hamisha navqiron Samarqand va Buxoro shaharlari tarixi, me'moriy qiyofasi, qadim zamonlardan bugungi kunga qadar mintaqa xalqlari hayotida tutgan o'rni haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Qadimiy shahar, Samarqand, “Sharqiy Bobil”, Buxoro, savdo markazlari, san'at, tarix, din, madaniyat.

O'zbekistonning qoq markazida joylashgan ikki qadimiy shahar – Samarqand va Buxoro Markaziy Osiyoning madaniy boyligi va tarixiy ahamiyatini ifodalaydi. O'zining kelib chiqishi ming yillarga borib taqaladigan bu qavatli shaharlar imperiyalarning yuksalishi va qulashi, afsonaviy Ipak yo'li bo'ylab savdo-sotiqning gullab-yashnashi, turli madaniyatlar va dinlarning yaqinlashuviga guvoh bo'lgan. Ko'pincha “Ipak yo'li javohiri” deb ataladigan Samarqand va “Olimlar shahri” deb nom olgan Buxoro san'at, ilm-fan va ma'naviyat mayoqlari bo'lib, jahon umumjamoaviy merosida o'chmas iz qoldirgan. Ularning tarixini o'rganishda biz Samarqand va Buxoro tarixi haqida so'zlovchi jozibali hikoyalarni o'rganamiz, bu abadiy shahar xazinalarini shakllantirgan bunyodkorlik va madaniyatlararo almashinuv haqidagi ertaklarni ochamiz.

Samarqand sayyoramizdagi eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, Rim va Afina bilan tengdoshdir. U 2750 yoshdan oshgan. Shahar har doim haqiqiy sharqona mehmondo'stlikning chinakam namunasi bo'lgani bilan ajralib turgan. Bu yerda bir necha millat vakillari doimo muammosiz yashab kelgan. Samarqandni odatda “Sharqiy Bobil” deb atashadi. Unda go'yo ulkan oynadagidek yo'l aks etadi. Ko'p avlodlar bosib o'tgan yo'l. Shaharning boy voqealari, yuksalishlar va pasayishlar, qimmatbaho topilmalar va eksponatlar, qadimiy obidalar dastlabki odamlar bu hududda ming yillar oldin yashay boshlaganliklarini tasdiqlashga imkon beradi.

Qadimgi afsonaga ko'ra, Samarqand shahri tashkil etilganida (miloddan avvalgi VIII asrda) Zarafshon tog'laridan qoplon kelib, shahar qurilishini ma'qullagan ekan. O'shandan beri Samarqandda odamlar o'zlarini qoplon bilan bog'lashadi – ular xuddi o'shanday mag'rur, xuddi o'shanday qat'iyatli va xuddi o'shanday saxiydirlar.

Samarqand nomi esa, ma'lumotlarga qaraganda, so'g'd tilidagi Smr'kand so'zidan kelib chiqib, “tosh qal'a” yoki “tosh shahar” degan ma'noni anglatadi.

Qadimgi davrlarda Samarqand eng qadimiy So'g'diyona davlatining poytaxti bo'lgan va Afrosiyob deb nomlangan. Qadimgi yunonlar orasida va Rimda shahar Marakanda nomi bilan tanilgan. Iskandar Maqduniy davrida ham Samarqand obodonlashtirilib, ancha rivojlangan shahar bo'lgan. Ilk o'rta asrlarda Samarqand Turk xoqonligi tarkibiga kirgan. 712-yilda shahar Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi arablar tomonidan bosib olinib, Movarounnahr va Katta Xurosonning markaziga aylangan. IX asrda Samarqand Somoniylar davlatining tarkibiga, X asr oxirida esa Qoraxoniylar davlatining tarkibiga kirgan. Bu davrda Samarqandda ulkan me'moriy inshootlar qurilgan bo'lib, ularning ko'p qismi, afsuski, Chingizxon tomonidan vayron qilingan. Keyin Samarqand mo'g'ullar istilosi natijasida vayron bo'lgan Xorazmshohlar davlatining tarkibiga kirdi. Amir Temur hokimiyat tepasiga kelganida Samarqandda juda katta o'zgarishlar ro'y berdi. Shahar yana poytaxtga aylandi, vayron bo'lgan binolarni tiklash ishlari boshlandi va Samarqand yana o'zining avvalgi ulug'vor holatiga qaytdi. Temuriylar davrida Samarqand faol rivojlanib bordi, dunyoning turli mamlakatlaridan olimlar va san'atkorlar bu yerga kelishga harakat qilishdi. Shaharda ilm-fan, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish uchun barcha sharoitlar yaratildi. XVI asrda Temuriylardan keyin Shayboniylar sulolasi keldi va shahar Buxoro xonligi tarkibiga kirdi. XVII asrdan boshlab Samarqandni Ashtarxoniylar boshqargan. XVIII asr o'rtalarida mang'itlar hokimiyat tepasiga kelgan va Buxoro xonligi esa Buxoro amirligiga aylantirilgan. Bu davrlarda uzoq davom etgan o'zaro ichki nizolar tufayli Samarqand iqtisodiy inqirozga yuz tutgan. Shaharni tiklashga birinchi urinishlar XVIII asrning o'rtalarida Mang'itlar sulolasi tomonidan amalga oshirilgan. 1868-yilda shahar Rossiya imperiyasi qo'shinlari tomonidan bosib olingan. Bir yil o'tgach, Samarqand shahri yangi tashkil etilgan Samarqand viloyatining ma'muriy markaziga aylandi. 1917-yil "Oktyabr" davlat to'ntarishi"dan so'ng hokimiyatga kelgan sho'rolar davrida Samarqandni ahamiyati yana orta borgan. Qizig'i shundaki, 1925-1930-yillarda Samarqand qisqa vaqt bo'lsada, O'zbekistonning poytaxti bo'ldi. Bugungi kunda Samarqand yurtimizning yirik shaharlaridan, go'zal va madaniyatga boy markazlaridan bo'lib qolmoqda. Boy tarixiga qaramay, shahar o'ziga xosligi va betakror qiyofasini yo'qotmagan.

Buxoro 2000 yoshdan oshgan qadimiy shahar. Ilk o'rta asarlarda so'g'd shahar-davlatlaridan biri hisoblangan. Arablar tomonidan O'rta Osiyo bosib olingach, Buxoro nafaqat mintaqaning, balki, Arab xalifaligining yirik diniy va madaniy markaziga aylangan. Keyinchalik, xalifalikdan ajralib chiqqan mintaqadagi ilk mustaqil mahalliy davlatlardan biri – Somoniylar saltanatining poytaxti bo'lgan Buxoro savdo va hunarmandchilikning gullab-yashnagan markazi va islom dinining ma'naviy qutbiga aylangan. Somoniylar hukmronligi tugagach, Buxoro qoraxoniylar hukmronligi ostida o'zining siyosiy ahamiyatini yo'qotdi, ammo madaniy gullab-yashnashda davom etdi. 1220-yilda shahar Chingizxon qo'shinlari tomonidan bosib olindi va vayron qilindi.

1370-yilda Amir Temur Movarounnahr taxtiga chiqqach, Buxoro ilgarigi mavqeyini qayta tikladi. Shayboniylar hukmronligi davrida Buxoro 1533-yilda O'zbek xonligining poytaxti bo'lib, davlat nomi Buxoro xonligi deb yuritila boshlandi.

Buxoro Markaziy Osiyodagi o'rta asrlardagi islom shahrining eng yaxshi namunalaridan biri bo'lib, shahar tuzilishi buzilmagan. Mo'g'ullar bosqinidan oldingi ayrim qoldiqlarni hisobga olmaganda, eski shahar asosan XVI asr boshlarida Shaboniylar davrining shaharsozlik va me'morchiligidan dalolat beradi.

Xulosa:

O'zbekistonning ikki qadimiy shahri bo'lgan Samarqand va Buxoro ming yillarga borib taqaladigan boy tarixga ega. Har ikki shahar ham Ipak yo'lining asosiy markazlari bo'lib, Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo va madaniy almashinuvda muhim rol o'ynagan. O'zining ajoyib me'morchiligi va ilm-fan yutuqlari bilan mashhur Samarqand bir vaqtlar Buyuk Temur kabi hukmdorlar davrida yirik ilm-fan va yangiliklar markazi bo'lgan. Buxoro esa o'zining muhtasham masjidlari, madrasa va maqbaralari bilan shaharning ma'naviy ahamiyatini aks ettiruvchi islom ilmi va madaniyati markazi bo'lgan. Asrlar davomida Samarqand va Buxoro turli imperiyalar, jumladan forslar, yunonlar, arablar, mo'g'ullar va temuriylar tomonidan boshqarilgan va har biri shahar madaniyati va me'morchiligida o'z izlarini qoldirgan. Bugungi kunda bu shaharlar o'zining yorqin o'tmishining jonli guvohi bo'lib, o'zining hayratlanarli obidalari, jo'shqin bozorlari va abadiy madaniy merosi bilan dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuruvchilarni o'ziga tortmoqda. Samarqand va Buxoro san'at, ilm-fan va ma'naviyatga qo'shgan hissasi, o'z tarixiy merosini kelajak avlodlar asrab-avaylashi va qadrlashi uchun ulug'lashda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Insoniyatning ilmiy va madaniy merosi - uchinchi ming yillikka (1997-yil 18– 20-oktabr, Buxoro-Xiva). – T., 1997.
2. Наршахий. Бухоро тарихи. – Т., 1966.
3. Умьянков И. И., Алексеров Ю. Н. Самарканд (справочник-йўлқўрсаткич). – Т., 1968.
4. Пугаченкова Г. А. Очиқ осмон остидаги музей. – Т., 1981.
5. Зоҳидов Р. Самарқанд меъморчилиқ мактаби (XIX-XX аср бошлари). – Т., 1965.